

Değerlendirme - Kitap

ÇÖZÜLEMİYEN MUAMMA: OSMANLI İMPARATORLUĞU NASIL KURULDU?

ERHAN AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)

Osmanlı tarihi hala çözülememiş muammalarla doludur. Özellikle, ilk Osmanlılar en az bilinen ve üzerinde en az çalışılmış dönemdir. Osmanlı Beyliği'nin, XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'da mevcut olan beyliklerin içerisinde gerek toprak gerekse insan potansiyeli açısından en küçüklerinden birisi iken, onların arasından nasıl sıyrılıp büyük bir imparatorluğa dönüştüğü devamlı tartışılan ve merak edilen konulardan birisi olmuş, Osmanlı tarihi uzmanları çeşitli nazariyelerle bu konuyu açıklamaya çalışmışlardır.

Son 20 yılda “sosyal tarih” ve “ekonomi tarihi” perspektiflerinin popülerlik kazanması, beraberinde “siyasî tarih” olarak adlandırılan araştırmaların ihmal edilmesi sonucunu getirmiş ve Osmanlı tarihinin bu ilk dönemiyle ilgili cevap bekleyen sorular iyice çıkmaza girmiştir. Kaldı ki “sosyal tarih” ya da “ekonomi tarihi” etiketleri altında Türkiye’de yapılan çalışmaların önemli bir kısmının tahrir defterlerinin naklinden ibaret olması ve bazı araştırmalarda bu nakillerin de yanlışlarla dolu olması, söz konusu bu çabaların ehemmiyetini de iyice azaltmaktadır. Ayrıca, bir bilim adamının yetiştiği en önemli dönem olan doktora yıllarının fazla bir araştırma yapmadan, benzer kayıtları ihtiva eden üç-dört defteri okumakla ve “caba-bennak” hesaplamakla geçmesi formasyon kazanımını da engellemektedir. Bu yüzden de, birbirinin aynısı olan ve sonuçta hiç bir şeye yaramayan ve çoğu yanlışlarla dolu defter nakilleri tarih araştırması diye ortaya çıkmaktadır.

Tahrir defterleri üzerinde yürütülen incelemelerde yaşanan bu durumun yerini, şimdi de Şeriye sicilleri ve Temettuat defterleri etrafındaki çalışmalar alma yolundadır. Bu tür araştırmalara bir çeki-düzen verilmesi ve “siyasî tarih” çalışmalarının ihmal edilmemesi, Osmanlı tarihçiliğinin bugün karşımızda duran en önemli meselelerinden birisi haline gelmiş durumdadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna dair ilk ciddi araştırma geçen asrın başlarında H. Adams Gibbons tarafından yapılmıştır¹. Büyük tartışma yaratan bu kitaptan sonra, konu Fuad Köprülü tarafından ele alınarak önemli sonuçlara varılmıştır². Daha sonraları yabancı Osmanlı tarihçilerinin Osmanlılar'ın ilk devirleri üzerine araştırmalarını devam ettirmelerine rağmen, Köprülü'den sonra bu dönem Halil İnalıcık³ dışında Türk tarihçileri tarafından geçtiğimiz 700. yıl kutlamalarına kadar fazla ele alınmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun 700. Yılı kabul edilen 1999 senesi, bu konuda yeni eserler yazılmasına ve tercümelerin yapılmasına vesile olmuş⁴ ve Osmanlılar'ın ilk dönemlerine ait literatür çoğalmıştır.

- 1 Gibbons, Osmanlılar'ın Marmara bölgesinde bulunan Rumlarla karışarak yeni bir millet meydana getirdiklerini ve bu insan potansiyelinin de imparatorluğun doğuşuna sebep olduğunu ileri sürmüştür. Bu teori Fuad Köprülü, Paul Wittek, Friedrich Giese gibi tarihçiler tarafından şiddetli bir şekilde tenkit edilmiştir. Gibbons'un bu eseri birkaç yıl önce yeni harflere çevrilmiştir (Bk. Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi, yay. haz. Mustafa Everdi, Ankara 1998). Ancak bu çeviri İngilizcesi ile karşılaştırmadığı için Ragıp Hulusi'nin yaptığı bazı atlamalar ve tercüme hataları düzeltilmemiştir.
- 2 M. Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1999; aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes'eleleri", *Belleten*, 28(1943), 219-313; aynı yazar, "Kay Kabilesi Hakkında Yeni Notlar", *Belleten*, 31 (Ankara 1944), 421-452.
- 3 İnalıcık'ın "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi", "Osman Gazi'nin İznik (Nicaea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı" başlıklı makaleleri için bk. *Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Mehmet Öz-Oktay Özel, Ankara 2000, 93-117, 119-145, 225-240, 301-339; aynı yazar, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikler, Bizans ve Haçlılar", *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu*, Ankara 1999, 173-185; aynı yazar, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı*, 1, Ankara 1999, 37-132; aynı yazar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi", *Doğu-Batı*, 7(1999), 9-22.
- 4 Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1999; *Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Derleyenler: Mehmet Öz-Oktay Özel, Ankara 2000; Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, Ankara 2000; Ahmet Yaşar Ocak vd., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler*, Tartışma-

Bu konuda kısa bir süre önce yayınlanan bir kitap, mevcut literatüre yaptığı katkılar açısından ilgi çekicidir. Osmanlılar'ın ilk yılları ve Osmanlılar ile aynı kültür çevresine mensup Batı Anadolu'daki beylikler üzerine son yıllarda bazı makaleler kaleme almış olan Feridun M. Emecen bunları bir araya toplamış ve daha önce yayınlanmamış yenilerini de ilâve ederek *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* isimli bir eser yayınlamıştır (Kitabevi, İstanbul 2001). İlk dönem Osmanlılar ve Batı Anadolu'daki öncü beyliklere dair beşi daha önce yayınlanmamış on dört makaleden oluşan bu kitap, yazarın kaynaklara olan hakimiyeti sâyesinde ele aldığı konularda yeni sonuçlara ulaşmakta, ayrıca bazı konuları sorgulayarak varolan problemlere dikkatleri çekmektedir.

Kitabın birinci yazısı olan "İlk Osmanlılar" adlı makalede, Osmanlı tarihinin ilk devirleri ve Osmanlılar'ın atalarına ait bilgilerin hangi kaynaklarda (Ahmedî, Yazıcızâde, Karamanî Mehmed Paşa, Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Şükrullah, Enverî, Aşıkpaşazâde, Neşri) ne şekilde geçtiği incelenmektedir. Bu makalenin nihayetinde varılan sonuç, Osmanlılar'ın ilk yıllarına ait en sağlam bilgilerin Ahmedî'de bulunduğu, daha sonraki tarihçilerin yazdıklarının tartışmalı temeller üzerine bina edilmiş, süslü, ancak iğreti duran bilgi yığınları olduğudur.

Bunu takip eden "Tavâif-i Mülûkdan Osmanlılaşmaya" adlı ikinci makalede, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kullanılan "Osmanlılaşma" kavramının geçmişi ele alınıp, ilk devirlerde bir mana ifade edip-etmediği incelenmektedir.

"Siyasi ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (1300-1389)" başlıklı üçüncü makalede ise, Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu bölgenin coğrafi ve jeopolitik yapısı ele alınmaktadır. Rumeli'ye geçiş ve burada şaşırtıcı bir bilinçle tutunulması, Osmanlı Beyliği'nin gelişimini sağlayan en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılar'ın Rumeli'deki fetihler sonucu zenginleşmeleri, durgun bir ekonomik yapıya sahip Anadolu'daki diğer bey-

Panel Bildirileri, Ankara 19 Mart 1999, Ankara 2000; Raif Kaplanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Bursa 2000; *Osmanlı*, I, Ankara 1999, 137-193; Ümit Hassan, *Osmanlı, Örgüt-İnanç-Davranış'tan İdeolojiye*, İstanbul 2001. 700. Yıl kutlamalarından önce son on senede yayınlanmış eserler için bk. Cemal Kafadar, *Two Worlds-The Construction of the Ottoman State*, Berkeley 1995; *Osman Gazi ve Dönemi Sempozyumu Sonuç Bildirileri*, Bursa 1996; Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*, İstanbul 1996; *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, der. Elizabeth A. Zachariadouçev. Gül Çağalı Güven vd., İstanbul 1997.

liklerin ahalilerini ve askerî zümrelerini etkilemiş ve böylece Osmanlılar'a gereken insan gücü sağlanmıştır.

"Osmanlılar ve Türkmen Beylikleri (1350-1450)" adlı dördüncü makede Anadolu'da kurulmuş olan Türkmen beylikleri ile Osmanlılar'ın ilişkileri tarihî süreç çerçevesinde ele alınmakta ve Osmanlı Devleti'nin hangi siyasî, sosyal ve iktisadî şartlar altında Anadolu beyliklerini ilhak ettiği incelenmektedir. Anadolu'daki beyliklerin, Osmanlılar'dan ayrı siyasî teşekküller olmalarına rağmen aynı kültür dairesinden tabana sahip olmaları buralara Osmanlılar'ın nüfuz etmesini ve hakimiyet kurmasını kolaylaştırmıştır.

P. Wittek'in⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun büyümesini dayandırdığı "Gaza ideolojisi" çok sayıda taraftar⁶ bulduğu gibi, birçok açıdan da tenkit edilmiştir⁷. Elimizdeki kitabın "Gazâya dair-XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti-" başlığını taşıyan beşinci makalesinde bu mesele ele alınarak, XIII. ve XIV. yüzyıla ait kaynaklarda "gaza", "gazi", "cihad", "mücahid" kelimelerinin ne şekilde geçtiği incelenmektedir. Varılan sonuç bu kavramların o devirde pek kullanılmadığı iddialarının tersine, XIV. yüzyılda Anadolu'da iyi bilindiğidir. Wittek'in tezi ele alınırken, sadece Osmanlılar'a odaklanmayıp daha geniş bir çerçeve içerisinde, bütün uç bölgesinin yapısının dikkate alınmasının gereği üzerinde durulmuştur. Gaza anlayışının idealleştirecek kadar olmasa da basit şekillerde bilindiği ve uygulandığı da burada belirtilen hususlar arasındadır.

"Beylikten Sancağa-Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar-" adlı altıncı makede, Osmanlılar'ın ele geçirdikleri Aydın, Saruhan, Germiyan, Hamid gibi batı Anadolu beyliklerinin

⁵ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fahriye Arık, Ankara 1946.

⁶ Halil İnalçık incelemelerinde gazanın Osmanlı İmparatorluğu'nun büyümesindeki önemli faktörlerden birisi olduğu kanaatindedir (Bk. *The Ottoman Empire, the Classical Age, 1300-1600*, Londra 1973, 6; aynı yazar, "Türkler" (Osmanlılar: Başlangıçtan XVI. asrın sonuna kadar), *İslâm Ansiklopedisi*, XII/2, 288; aynı yazar, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, çev. Hulusi Yavuz, İstanbul 1988, 275-280).

⁷ Bu tartışmalar için bk. G. K. Nagy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş (Cihat)", *Söğütten İstanbul'a*, 397-406; R. Paul Linder, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet", *aynı eser*, 407-427; R. C. Jennings, "Gazi Tezi Üzerine Bazı Düşünceler", *aynı eser*, 429-441.; Şinasi Tekin, "Türk Dünyasında Gazâ ve Cihâd Kavramları Üzerine Düşünceler", *İştikakçinin Köşesi*, İstanbul 2001, 151-197.

topraklarında ne şekilde bir idarî örgütlenmeye gittikleri ele alınmaktadır. Osmanlılar ele geçirdikleri bu beyliklerin topraklarında yeni bir idarî sisteme gitmemişler, eski nizâmı devam ettirmişlerdir. Bunun en önemli sebebi, aynı kültür ortamında yaşadıkları ahali tarafından büyük bir direniş ile karşılaşmaları sonucu, eski düzeni sürdürerek yerli halkın tepkilerini dengelemektir. Osmanlılar ani uygulamalarla yerleşik düzeni alt-üst edecek bir yola gitmeyerek, pratik ve pragmatik bir yaklaşım sergilemişlerdir. İlhak edilen beyliklerin aynı isimlerle birer Osmanlı sancağı olmasının da, bu hassasiyetin bir sonucu olduğuna dikkat çekilmiştir.

"Saruhanogulları ve Uc Dünyası (1300-1346)" başlıklı yedinci makalede, Türkiye Selçuklularının zayıflamasından sonra oluşan uc dünyasındaki siyasî oluşumlar içerisinde Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesiogulları'nın diğer beyliklerden daha farklı faaliyetlerine dikkat çekilmektedir. Bu beylikler, Türkmen savaş geleneklerini dışında denize yönelmişlerdi. Buldukları yerlerin coğrafi mecburiyetlerinin onları zorlaması ve Bizans İmparatorluğu'nun dağılması ile işsiz kalan Batı Anadolu'daki mahallî Rum gemici ve gemi yapımcılarının hizmetlerine girmeleri ile bunlar denizde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Makalede daha sonra, Saruhanogulları beyliği ele alınarak uc dünyasındaki konumu incelenmektedir. Beyliğin kuruluşu meselesine de dikkat çekilip, İbn Bîbî'de zikredilen Harezmi emirlerinden Saruhan Bey ile bu beyliğin bir alakasının olmadığı, Harezmi Saruhan Bey'in ahfadının Erzurum civarında kaldığı ve bu aileden gelen beylerin XVI. yüzyılda Hizo, Hınıs gibi yerlerde sancak beyliği yaptığı belirtilmektedir. Beyliğin kurucusu olan Saruhan Bey'in, Yazıcızâde de zikredildiği gibi Aydın, Menteşe, Karesi gibi Germiyan Beyliği'nin kumandanlarından birisi olması ihtimalinin ise kuvvetli olduğu söylenmektedir.

"Osmanlılar'ın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği" adlı sekizinci makalede, Osmanlılar'ın Türkmen beyliklerinin fethi için meşru zemini nasıl hazırladıkları konusu, Saruhan Beyliği örneği ele alınarak incelenmektedir.

"Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanogulları ve Osmanlılar" başlıklı dokuzuncu makalede ise Osmanlılar'ın Batı Anadolu'daki beylikleri ilhak süreci yine Saruhanogulları ele alınarak incelenmektedir. İlhanlıların zayıflaması, Germiyan Beyliği'nin de Batı Anadolu'daki Türkmen beylikleri üzerindeki denetimini kaybetmesinden sonra bu

bölgelere Karamanlılar'ın nüfuz etmeye çalıştıkları görülmektedir. 1367'de Karaman Beyliği'nin önderliğinde Türkmen beyliklerinin Latinler'e karşı düzenlediği Gorigos seferi⁸, bu beyliklerin bir nevi güç gösterisi idi ve Osmanlılar'a karşı kendilerinin de büyük gaziler olduğunu ispat etmeye yönelikti. Memlûklular tarafından da desteklenen bu sefer istenilen neticeyi vermedi ve başarısızlıkla sona erdi. Bu başarısızlık Karamanlılar'ın nüfuzunu sarsmış ve Osmanlılar'ı ön plana çıkarmıştır. 1387'de Karamanlılar'ın Frenk-yazısı savaşındaki mağlubiyetleri, Batı Anadolu'daki Türkmen beylikleri üzerinde izledikleri siyasetin sonunu getirmiş, bu bölgelerde Osmanlı nüfuzu bariz bir biçimde hissedilir hale gelmiştir. Bu sürecin izah edildiği makalede bundan sonra 1389-1425 yılları arasında Osmanlılar ile Saruhanlılar'ın arasındaki mücadelenin nasıl cereyan ettiği ve bey ailesinin sonu ümitsiz olan bu direnişi 1453'e kadar sessizce sürdürmeleri anlatılmaktadır.

"Saruhanoğulları ve Mevlevilik" adlı onuncu makalede Mevleviliğin Türkmen beyliklerindeki rolü, Saruhanoğulları örneğinde ele alınmaktadır. Mevleviliğin bu beyliklerde diğer sünnî tarikatlerden daha rahat kabul görmesinde, önce Moğol sonra da Karamanlılar'ın rol oynamış olabileceği belirtilmektedir. Burada ayrıca, sünnî tarikatlerin Anadolu beyliklerinde heterodoks zümreler gibi aktif rol oynamadıkları fikri eleştirilip, bu tarikatlerin bey aileleri ve şehirliler nezdinde itibar bulduklarına göre bunların yönlendirici nitelikleri üzerinde durulmasının önemine dikkat çekilmektedir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus, yazarın bu konudaki teklifinin Osmanlılar'ın ilk dönemleri için değil de, Batı Anadolu'daki beylikler için olduğudur.

"Eski Bir İmajın Yeniden Keşfi: İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz Geleneği ve Orta Asya Bilgisi" başlıklı on birinci makalede, ilk Osmanlı tarihçilerinin kendi devletlerinin köklerinin Orta Asya ile bağlarının farkında olup-olmadığı hususu incelenmektedir. Varılan sonuç ilk Osmanlı tarihçilerinin ve daha sonra bu konuda yazan müelliflerin Osmanlı hanedanının köklerini Türk tarihinin genel gelişim seyri içerisinde ele aldıkları ve Orta Asya bağlantısını çok iyi bir biçimde bildikleridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ön plana çıkan Orta Asya geleneği ve Türk kimliği yazarın da belirtildiği gibi eski bir imajın yeniden keşfidir. Bu da, Osmanlılar'ın Türk kökenlerinin

⁸ Bu sefer için bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi", *Tarih Dergisi*, 6 (1954), 161-174.

üzerinde durmadıkları ve nereden geldiklerini bilmeyen bir topluluk olduğu iddialarının yanlışlığını bir kez daha göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarında Timur'dan yenilen darbe son derece önemlidir ve imparatorluğun daha sonraki tarihî gelişimini derinden etkilemiştir. Timur'un Anadolu seferi Osmanlılar tarafından daima endişe ile hatırlanmıştır. Ankara Savaşı'nda uğranılan mağlubiyetin izleri, ancak İstanbul'un fethiyle kapatılabilmektedir. "İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı" adlı on ikinci maddede, çoğu Ankara Savaşı'ndan uzun zaman sonra yazılmış olan XV. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde Timur ile Yıldırım Bâyezid arasındaki rekabetin nasıl ele alındığı ve ne tür bir Timur portresi çizildiği incelenmektedir. Osmanlı müverrihleri mensup oldukları devleti yıkılmanın eşliğine getiren Timur hakkında zaman zaman ağır ifadeler kullanmakla beraber, Yıldırım'ı hatalı bulmuşlar ve hadiseyi izlediği merkezîyetçi siyaset sebebiyle ulema ve bazı nüfuz gruplarını incittiği için ona verilmiş bir ilahî ceza olarak görmüşlerdir. Timur hadisesinin gölgesi XVI. ve XVII. yüzyıllarda da kendisini göstermiştir. Babürülüler'in önemli hükümdarlarından Cihangir, atası Timur'un Ankara savaşındaki zaferi dolayısı ile Osmanlılar'dan üstün olduklarını vurgulamıştır.

"Batı Anadolu'da Yörükler" başlıklı on üçüncü maddede Osmanlılar döneminde Batı Anadolu'da yaşayan yörük teşekkülleri incelenmektedir. Osmanlılar'ın Oğuzlar'ın sağ kolu olan Günhan kolunun Kayı boyundan oldukları genelde kabul edilmekteyse de, bu mesele tarihçiler arasında derin tartışmalara sebep olmuştur. Paul Wittek, Osmanlılar'ın II. Murad'dan itibaren Oğuz şeceresinde şerefli bir yer sahibi olmak için böyle bir geleneğin vücuda gelmesini sağlayan bir harekete sebep olduklarını ileri sürerek Kayı kökenini kabul etmemiştir. Fuat Köprülü ise Osmanlı hanedanının Kayı boyundan olduğu fikrindedir. Nitekim Osmanlı Arşivi'de yapılan çalışmalar sonucunda da Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu bölge civarında ve buraya geliş güzergâhlarında (Ankara, Eskişehir, Bolu, Kastamonu, Kütahya) Kayı boyuna mensup cemaatlere rastlanmıştır. Osmanlılar, İç Anadolu'dan Moğol baskısı sonucu Batı Karadeniz ve İç Ege civarlarına gelip, burada bölünmüş olan Kayı aşiretinden ayrılmış bir grup olmalıdır.

Osmanlı hanedanının mensup olduğu aşiret ise Kayılar'dan Karakeçililer olarak kabul edilmektedir. Ancak bu husus imparatorluğun son zamanlarında tarih yazıcılığına girmiş, bilhassa II. Abdülhamid zamanında ön plana

çıkarılmıştır. Bununla beraber, bu iddianın tarihî gerçeklerle bağlantısı olması ihtimalinin kuvvetli olduğu bu makaleden anlaşılmaktadır. F. Emecen'in dikkat çektiği 1673 tarihli bir kayıta, Karakeçililer'in Söğütlü perâkendesinden olduğunu belirtilmektedir. Bu bilgi, Karakeçililer'in Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdek coğrafyasından olduğunu ortaya koymaktadır.

“Orhan Bey'in 1348 Tarihli Mülknâmesi Hakkında Yeni Bazı Notlar ve Düşünceler” adlı on dördüncü ve son makalede ise yaklaşık 60 yıl önce tartışılmaya başlanan Osmanlılar'ın ilk devirlerine ait bir vesika üzerinde durulmaktadır. 1938 yılında *Topkapı Sarayı Arşiv Klavuzu*'nda fotoğrafı yayınlanan Orhan Gazi'ye ait 1348 tarihli tuğralı mülknâme özellikle Batılı Türkologlar tarafından ihtiyatla karşılanmış, sahte veya kopya olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu makalede Orhan Gazi'nin mülknâmesindeki bilgiler Osmanlı Arşivi'nden daha sonraki tarihlere ait başka vesikalarla mukâbele edilmiştir. Buna göre, Orhan Gazi'nin mülknâmesi II. Bâyezid döneminde bilinmekte ve geçerli bir evrak olarak işlem görmekteydi. F. Emecen eldeki mülknâmedeki bilgilerin doğru olduğu, ancak mülknâmenin orijinal olmayıp XV. yüzyıl sonlarında yaşanan bir sınır problemi sebebiyle dikkatsizce yapılmış bir kopya olduğu kanaatindedir. Bu makalede ayrıca özel şahıs elinde bulunan Akyazı'daki Şeyh İzzeddin İsmail zaviyesine Orhan Bey'in yaptığı bir vakıf bağışı ile ilgili bir hüküm de değerlendirilerek yayınlanmıştır.

Osmanlılar'ın tarih sahnesine çıktığı XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarına ait kaynak eserler son derece azdır. Bu tarihlerde eserlerini kaleme almış üç Bizans tarihçisi (Pachymeres, Gregoras, Kantakuzenos) ile üç Arap seyyahı ve coğrafyacısı (İbn Batuta, İbn Said, El-Ömerî) vardır. Bunların eserlerinde Osmanlı Beyliği'ne ait verdikleri bilgiler kifâyetsizdir. Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarında yazılmış Türkçe bir tarih ise yoktur. Osmanlılar'a ait bilinen ilk tarihî kayıtlar, XV. yüzyılın başlarında Orhan Gazi'nin İmamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih tarafından yazılmış olan *Yahşi Fakih Menakıbnâmesi*'dir⁹. Eserini yazarken babasının şahit olduğu ve duyduğu hadiseleri kullanmış olması ihtimalinden dolayı önemi büyük olan bu eser bugün mevcut değildir. İlk devirlere ait önemli bilgiler veren bir tarih kaleme almış olan Aşıkpaşazâde, 1413 yılında Gebze'den geçerken hastalanmış ve Yahşi Fakih'in evinde misafir olmuştur. Burada Yahşi Fakih'in

⁹ Bu menakıbnâme için bk. V. L. Menage, "The Menaqib of Yakhshi Faqih", *Bulletin Scholl of Oriental and African Studies*, XXVI(1963), 50-54.

yazdığı kitabı görmüş ve okumuştur. Kendi tarihini yazarken de bu bilgileri kullanmıştır. Ancak *Yahşi Fakih Menakıbnâmesi'nin* ne ölçüde *Aşıkpaşazâde Tarihi'*ne alınıp, ne ölçüde değiştirildiğini bilemiyoruz. Bu menakıbnâme muhtemelen Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarına ait bilgiler veren *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*'lara da kaynak olmuştur.

Bugün elimizde mevcut en erken Osmanlı tarihi XV. yüzyılın başlarında yazılmış olan Ahmedî'nin *İskendernâmesi'*dir. Yine bu dönemlerde yazılmaya başlanmış olan *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar* vardır. Osmanlı tarihine ait teferruatlı bilgi veren asıl eserler XV. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan *Aşıkpaşazâde*, *Neşrî* ve *Oruç* tarihleridir. Özellikle *Aşıkpaşazâde Tarihi*, *Yahşi Fakih Menakıbnâmesi'*ni kullandığı için teferruatlı bilgi vermektedir. Ancak Osmanlı'nın kuruluş yıllarına ait bilgi veren bu eserleri güvenilir bulanlar da vardır. Colin İmber, "*bu tarihlerdeki bilgilerin hemen hemen tamamının hayal ürünü olduğunu, Osmanlı tarihinin başlangıcının bir kara delik olduğunu*" belirtir. *Bu deliği doldurmak için yapılan girişimlerin, yalnızca yaratılan masalların sayısını artıracakını*" söylemektedir¹⁰. Feridun Emecen ise bu kitabında "*Osmanlı tarihinin ilk dönemlerini çalışacaklar için tekrar tekrar bu kaynaklara başvurmaktan başka çare bulunmadığına*" dikkat çekmekte ve "*Osmanlı tarihiyle ilgili çalışmalarda ortaya atılacak yeni fikirleri, bile bile dipsiz kuyuyu doldurmaya çalışma gibi ümitsiz bir uğraş olarak görmekten ziyâde, kör kuyuyu atılan taşlarla doldurabilme beklentisi olarak mütalaa etmenin daha umut verici bir yaklaşım*" olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu eser de kara deliğin tamamen olmasa da kısmen dolma ihtimali olduğunu ortaya koymuş ve bir kısmını da doldurmuştur. Ayrıca yazar, yıllar önce Fuad Köprülü'nün isabetle belirttiği gibi Osmanlılar'ın kuruluşu meselesini XIII. ve XIV. yüzyıllar Anadolu'sunun siyasî ve

¹⁰ C. İmber'e göre *Aşıkpaşazâde*, Bursa bölgesindeki yer isimlerinden hareketle bir Osman Gazi efsanesi meydana getirmiştir. Osman Gazi'nin arkadaşları olarak anlatılan Köse Mihal, Turgut Alp, Konur Alp, Akça Koca, Kara Mürsel, Hasan Alp'in gerçekte var olmadıklarını folk-etimolojinin ürünleri olduğunu belirtir (Bk. "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", çev. Seyfettin Erşahin, *İslâmi Araştırmalar*, XII/1 (1999), 17-26.) İmber'in bu teorisi H. İnalçık, İ. Beldiceanu gibi tarihçiler tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. Osmanlı arşiv kayıtlarından ve saha araştırmalarından bu tarihî şahsiyetlerin izleri tespit edilmekte ve *Aşıkpaşazâde Tarihi'*nde anlatılan olayların belli bir gerçeklik payı taşıdığı anlaşılmaktadır.

sosyal ortamında incelemenin yeni sonuçlara oluşmak için ne kadar önemli olduğunu da bir kez daha ortaya koymaktadır¹¹.

¹¹ Aşıkpaşazâde, Neşri ve Oruç tarihlerinin yeniden edisyon kritiklerinin yapılması ilk döneme ait yayınlanmamış diğer tarihlerin neşredilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yıllarına ait bilgilerimizi çoğaltacaktır. Ayrıca bu eserlerdeki bilgilerin düz nakilleri yerine, tenkitli bir biçimde kullanılması da meselelerin farklı boyutta görülmesini sağlayacaktır (Aşıkpaşazâde'nin eserindeki bilgilerin ne şekilde kullanılacağı yönündeki bir araştırma için bk. Halil İnalçık, "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Mehmet Öz-Oktay Özel, Ankara 2000, 119- 145).